

MONOGRAFIJO O JAMI POD MACESNOVO GORICO IN NJENIH ŽRTVAH SO MED DRUGIMI PREDSTAVILI UREDNIK DR. JOŽE DEŽMAN TER PISCI PRISPEVKOV DR. JURE TIČAR, DR. UROŠ KOŠIR IN DR. LUKA ROZMAN./TATJANA SPLICAL

Razkrita skrivnost roškega brezna

Šesto poročilo vladne komisije za prikrita grobišča, posvečeno žrtvam iz Jame pod Macesnovo gorico

Pretresljiva zgodba Jame pod Macesnovo gorico v Kočevskem rogu in 3.450 večinoma slovenskih žrtev, ki jih je skrivala do jeseni 2022, s šestim poročilom vladne komisije za reševanje vprašanj prikritih grobišč prepričljivo vstopa v javni prostor; odslej se res nihče ne more več delati nevednega, da teh žrtev in njihovih osebnih zgodb ni.

Prav to sporočilo o zavestni nevednosti, ki pa se sesuva v prazen nič, je bilo eno uvodnih sporočil predstavitev poročila, ki ga je 16. maja (torej dan pred lani ukinjenim dnevom spomina na žrtve komunizma) spremljala polna Galerija Družina na Krekovem trgu v Ljubljani. Urednik poročila z naslovom *3.450 umorjenih – bratomor v Jame pod Macesnovo gorico*, tudi predsednik komisije za prikrita grobišča **dr. Jože Dežman** je namreč v uvodu predstavil likovni okvir monografije: na eni strani ga zaznamuje barviti šopek rož na naslovnicah, delo slikarja Črtomirja Freliha – tudi kot rože na grobu zamolčanih mrtvih –, na drugi strani za Freliha značilna karikatura dveh lisic v dialogu ob pogledu na Jamo pod Macesnovo gorico: ena sprašuje, ali je treba, če se dejstva spremenijo, spremeniti tudi mnenje; druga odgovarja, da si to lahko privoščijo znanost, ne pa tudi vera. Kritična ost je tu naperjena zoper »vero« dela slovenske javnosti in tudi zgodovinopisne stroke, da če se delajo, da nečesa ni, tega tudi

dejansko ni. A to je, kot že zapisano, »vera«, ki se ob dejstvih, ki jih prinaša (tudi) šesto poročilo komisije za prikrita grobišča, izkaže za popolnoma prazno.

Evropski odmev slovenskega dogajanja

Katera dejstva torej prinaša monografija? Navedimo v tem poročilu le nekatera, ki so prišla do izraza tudi na tiskovni konferenci ob predstavitvi.

Ena od zgodb, ki jih prinaša monografija, je zgodba o vstopu slovenskega mučnega srečevanja z lastno preteklostjo v evropski prostor. To je predvsem zgodba, ki jo je bistveno oblikoval zgodovinar **dr. Mitja Ferenc**. Urednik dr. Dežman je, da bi čim bolj celovito predstavil to dogajanje, v monografijo med drugim umestil pogovor, ki smo ga v *Družini* objavili z dr. Ferencem v začetku letošnjega leta, ko je bilo jasno, da bo pristojna komisija Evropskega parlamenta obravnavala njegovo peticijo, s katero je evropsko javnost obvestil o poniglavljenem ravnanju slovenske izvršne oblasti ob lani ukinjenem dnevu spomina na

žrtve komunizma in še drugih pojavih, ki kažejo na oživiljanje nekdanjih totalitarnih tendenc. Objavljeni so še drugi dokumenti tega pomembnega koraka v mednarodni prostor, ki je jasen v presoji, kdo je v Sloveniji v odnosu do mrtvih normalen, kdo pa sodi na smetišče zgodovine.

Dvajset let pozneje

Dr. Ferenc je tudi sicer ena ključnih osebnosti pri odkrivanju skrivnosti Jame pod Macesnovo gorico. V sodelovanju s kriminalistom Pavlom Jamnikom, voditeljem kriminalistične akcije *Sprava*, je pred natančno 20 leti dokazal, da je kraj umora slovenskih vojni ujetnikov v Kočevskem rogu to kraško brezno in ne tisto pod Krenom, kjer je bila leta 1990 na napačnem mestu pogrebna maša za pobite slovenske domobrance.

Te in še nekatere druge raziskave so bile leta pozneje v temelju velikega projekta komisije za grobišča, da izvede izkop Jame pod Macesnovo gorico. Nekaj, kar se je morda zdelo komaj zamisljivo, kaj šele uresničljivo, je slednjič postalo resničnost: jeseni 2022 so pred nas stopili ostanki 3.450 žrtev, ki nas, kot je na predstavitvi poročila komisije za prikrita grobišča dejal dr. Ferenc, kot Slovence, kot nacionalno skupnost postavljajo pred novo dilemo: ali bomo tako kot v primeru žrtev iz Hude jame

leta dolgo čakali, da jih bomo pokopali (žrtve iz Hude jame so začasno pokopno mesto našle na mariborski Dobravi) ali pa bodo ljubljanske mestne oblasti le izkazale pripravljenost, nacionalna izvršna oblast pa prepričljivost, da bodo ti ljudje, katerih posmrtni ostanki so zdaj začasno shranjeni v garaži kočevske komunale, dobili dokončen mir in pokoj na osrednjem pokopališču v prestolnici.

Znanstvena prepričljivost

Zgodbo o tem, kdo so bile žrtve iz Jame pod Macesnovo gorico, pa znanstveno prepričljivo pripoveduje mladi rod raziskovalcev, ki je izvedel zahtevno arheološko raziskavo. V dveh korakih (leta 2019 pri odstranjevanju prve plasti tisoč kubičnih metrov naminiranega skalovja do najdbe prvih posmrtnih ostankov in nato od maja do oktobra 2022 pri izkopu nadaljnjih 2.000 kubičnih metrov materiala in vseh posmrtnih ostankov žrtev) jo je vodil arheolog **dr. Luka Rozman**. Avtor enega osrednjih poglavij monografije o Macesnovi gorici je z besedo in projekcijo fotografij predstavil zahtevno in tudi nevarno delo. Enega največjih problemov so predstavljala neeksplozirana ubojna sredstva; našli so jih več kot 300, zaradi tega so jih devetkrat obiskali pripadniki državne enote za varovanje pred temi sredstvi, da so jih prevzeli in v bližini uničili.

Izkopavanja pa so postopoma odkrivala razsežnost roškega zločina. Med drugim ga ponazarja osemmetrski stožec (zaradi sočasnega in kasnejšega miniranja) do neprepoznavnosti izmaličenih posmrtnih ostankov. Nekatere žrtve pa so preživele padec v jamo, se zatele v stranske rove in dvorane in tam umrle.

Kaj pripovedujejo žrtve in njihovi predmeti?

Kdo so bili, kaj so s seboj nesli v smrt? O tem pripovedujeta antropološka analiza (opravila jo je in za monografijo dokumentirala **dr. Petra Leban Seljak**) in analiza najdenih predmetov, ki jo je opravil arheolog **dr. Uroš Košir**. Slednji je na tiskovni konferenci predstavil izsledke obeh analiz. Nanizajmo le nekaj podatkov iz njih.

Analiza posmrtnih ostankov je pokazala, da je minimalno število žrtev 3.403, ob upoštevanju uničenih kosti pa je bilo določeno število 3.450 (a ne več kot 3.500). Žrtve so moški, prisotnosti posameznih žensk pa ni bilo mogoče popolnoma izključiti (to nakazuje tudi najdba nekaterih predmetov). Starostna struktura pokaže, da ni bilo mlajših od 15 let; polovica žrtev je starejša od 23 let, četrtna mlajša od te starosti, četrtni žrtve pa ni bilo mogoče določiti starosti. Poškodbe kažejo predvsem na vstopne strelne rane na lobanjah, večinoma na zatilnici. Med žrtvami so bili tudi ranjenci (denimo z amputiranimi udi).

Kaj pokaže analiza predmetov? Najdenih jih je bilo 10.284. Največ je bilo najrazličnejših

gumbob (okoli 3.100), več kot tisoč tulcev nabojev, pa žice, jermeni, sponke, krogle ... Najdenih je bilo nekaj več kot 200 čevljev ali njihovih delov; posebej jih omenjamo zato, ker so en čevljev našli zataknjen med kapnike – očitno je bil tam zato, da bi tisti, ki so preživeli padec v brezno, v njem nabrali vsaj nekaj vode za (kratko) preživetje ...

Med osebnimi predmeti so našli zobne ščetke, glavnike, ogledalca in predvsem veliko nabožnih predmetov, med katerimi prevladujejo slovenske svetinjice. Našli so tudi fragmente *Slovenskega poročevalca* z dne 13. maja 1945 (nov dokaz o času pobijanja vojnih ujetnikov po koncu vojne) in slovenskega molitvenika.

Ali bi najdeni predmeti lahko prispevali k identifikaciji žrtev? Dr. Košir je omenil dva taka primera, predmeta, ki sta verjetno pripadala Zvonimirju Šegi iz Goriče vasi (rojen leta 1925) in Dominiku Lavriču iz Šmihela pri Žužemberku (rojen leta 1926).

Eno izmed poglavij šestega poročila komisije za prikrita grobišča je namenjeno raziskovanju slovenskih jam pod vidikom povojnih pobojev. Dosedanje izsledke raziskovanja je predstavil **dr. Jure Tičar**. Navedimo le en podatek: od

PAVEL JAMNIK: »IZKOPAVAMO OSTANKE LJUDI, OD KATERIH JE IMEL VSAK SVOJO ŽIVLJENJSKO ZGODBO.«

registriranih okoli 15.000 jam jih je za več kot 200 navedenih podatek, da so v njih posmrtni ostanki. Ta podatek je verjetno še višji, saj je veliko jam onesnaženih – nekatere so bile celo namenoma, da so s smetmi prekrili posmrtno ostanke.

Vračanje osebe in groba

Raziskovalci prikritih grobišč se pogosto srečujejo z očitkom o »premetavanju kosti«. Resnični pomen nenadomestljivega dela komisije za prikrita grobišča pa je prav nasproten – gre za vračanje ljudi v osebni, družinski, javni spomin.

To sta na predstavitvi poročila 3.450 umorjenih – bratomor v Jami pod Macesnovo gorico nazorno pokazali dve zgodbi. Prvo je v temeljnih obrisih povedal (podrobno pa je v prispevku *Razvozlana skrivnost pokopa za zidom pokopališča v Šentvidu* zapisana v monografiji) **mag. Ivo Branimir Piry**. Svoj nastop je začel z besedami: »Sem predstavnik srečnega konca vseh del, ki jih komisija /za prikrita grobišča/ opravlja vsa leta – neizmerno sem hvaležen vsem, da mi je bila po 80 letih naklonjena milost, da sem odkril grob pokojnega strica ...«

Gre za zgodbo strica po mami strani. Bil je domobranec, tik pred koncem vojne je dezertiral, po koncu vojne (11. maja 1945) pa se je na prigravarjanje svojcev, ki so verjeli obljubam novih oblasti, javil – in za njim je izginila vsaka sled. Za njegove starše je bila to silna bolečina, prav tako za Ivovo mamo. Ta je po demokratizaciji in osamosvojitvi prišla do podatka, da je brat za-

kopan za zidom pokopališča v Šentvidu nad Ljubljano. Obisk te lokacije jima takrat ni ničesar pokazal, tako da je Ivo vse skupaj tako rekoč pozabil, dal na stran. Ob sprejemanju zakona o prikritih grobiščih in pokopu žrtev leta 2015 je spet postal pozoren, spremljal je dogajanje in tako zasledil prispevek dr. Jožeta Dežmana, da je bilo v Šentvidu nad Ljubljano res prikrito grobišče, kjer je bilo poleg 55 Nemcev tudi šest Slovencev – ti so bili v Dežmanovem prispevku navedeni tudi poimensko, med njimi njegov stric.

Sprožil je postopke za izkop in pokazalo se je, da so tako rekoč vsi ljudje, s katerimi se je v tem postopku srečeval, pokazali veliko naklonjenost njegovim prizadevanjem, tudi če se z njim niso v vsem strinjali. V sklepnih dejanjih je celo vsakdo, ki ga je srečal in je moral dati neko soglasje ali nekaj storiti po uradni upravni dolžnosti, ob njegovi zgodbi pripomnil – *tudi nam se je zgodilo nekaj podobnega ...* Nov dokaz, kako so bile in so še vedno te zgodbe skrite v narodu.

Prvi poskus ekshumacije junija lani ni bil uspešen, po zaslugi pristojnih (tudi arheologa dr. Uroša Koširja) pa so opravili izkop na še eni lokaciji – našli so posmrtno ostanke dveh umorjenih domobrancev. Analiza DNK je potrdila, da gre za Ivovega strica Janeza Vrečka iz Ljubljane in Vinka Tavčarja iz Čabrač v Poljanski dolini. Oba sta do danes že pokopana v družinskih grobovih, družini, ki ju je povežalo prikrito grobišče, pa ostajata povezani tudi v prihodnje.

Zgodba o doživljanjih in hrepenenjih

Za sklep še ena osebna zgodba. Njen pripovedovalec je kriminalist **Pavel Jamnik**, ki je pri svojih raziskavah naletel na dnevnik srbskega vojaka; vrnjen je bil v Jugoslavijo, dnevnika se je znebil na Gorenjskem tik pred izročitvijo partizanom, končal je v Kočevskem rogu.

Jamnik je skozi ta dnevnik v prispevku za šesto poročilo komisije za prikrita grobišča predstavil doživljanja in hrepenenja konkretnega človeka z imenom in priimkom. To je namreč najboljši odgovor na očitke, ki so jih (bili) pogosto deležni raziskovalci prikritih grobišč, češ da se gre do neke »premetavanje kosti«. Ne, »izkopavamo ostanke ljudi, od katerih je imel vsak svojo življenjsko zgodbo,« odgovarja Pavel Jamnik; govorimo namreč o ljudeh, ki so popolnoma enaki, kot smo mi – razlika med njimi in nami je samo v času, ki je minil med enim in drugimi, pa v prepričanju, ki so ga imeli. Ampak zaradi prepričanja, vere v nekaj, zaradi želje po nečem drugem, kot jih imamo mi ali so jih imeli njihovi sodobniki, ki so bili njegovi nasprotniki, si ljudje ne zaslužijo umreti na tak način,« je bil jasen Jamnik.

Šesto (ali tudi zadnje?) poročilo komisije za prikrita grobišča, ki ga je kot vsa doslej izdala založba Družina, je urednik dr. Jože Dežman dan pozneje, 17. maja, predstavil tudi na dobro obiskani prireditvi v Kopru.

BOGOMIR ŠTEFANIČ

bogomir.stefanic@druzina.si